ILMIY OMMABOP JANRGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASH

Abduhakimova Odina Komil qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Burxiyeva Zebiniso Baxrom qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ilmiy-ommabop janr, ilmiy bilimlarni keng ommaga oson va tushunarli tarzda taqdim etishga yo‘naltirilgan uslubdir. Bu janrda yozilgan matnlar ilmiy tadqiqotlar va kashfiyotlarni oddiy tushunchalar bilan izohlash orqali jamiyatning ilm-fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ilmiy ommabop maqolalar ko‘pincha ilmiy kashfiyotlar, texnologik rivojlanishlar, ekologik masalalar va sog‘liqni saqlash kabi mavzularni yoritadi. Bu turdagi matnlar, ko‘pincha, ilmiy faktlar va tushunchalarni ilmiy uslubdan uzoqlashmasdan, ommabop tilda taqdim etish orqali ko‘pchilik uchun qiziqarli va tushunarli bo‘lishiga harakat qiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy ommabop janr, ilmiy bilimlarni ommalashtirish, ommabop ilmiy maqolalar, ilmiy kommunikatsiya, ilm-fanga qiziqish, ilmiy axborot tarqatish, tushunarli ilm-fan, texnologik rivojlanish, ekologik masalalar.

Abstract: the popular science genre is a method aimed at presenting scientific knowledge to the general public in an easy and understandable way. Texts written in this genre increase society's interest in science by explaining scientific research and discoveries with simple concepts. Popular science articles often cover topics such as scientific discoveries, technological developments, environmental issues, and public health. These types of texts often try to make scientific facts and concepts interesting and understandable for many by presenting them in a popular language without straying from the scientific method.

Key words: scientific popular genre, popularization of scientific knowledge, popular scientific articles, scientific communication, interest in science, dissemination of scientific information, understandable science, technological development, environmental issues.

Ilm-fan biz yashayotgan dunyoni shakllantirishda, innovatsiyalarni rivojlantirishda, global muammolarni hal qilishda va koinot haqidagi tushunchamizni kengaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Biroq, ilmiy tushunchalar va kashfiyotlar ko‘pincha murakkab bo‘lib, ularni keng jamoatchilik uchun tushunish qiyin. Ilmiy ommalashtirish janri yoki “ommaviy ilm” texnik, jargonli ilmiy bilimlarni kengroq auditoriya bilan aks-sado beradigan ochiq, jozibali kontentga aylantirish orqali bu bo‘shliqni bartaraf etishga intiladi. Ushbu yondashuv orqali fan-ommabop nafaqat ma'lumot beradi, balki o‘quvchilarda qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash va ilm-fanni chuqurroq qadrlashni rivojlantiradi.

Ilmiy-ommabop matnlar tibbiyotdagi innovatsion kashfiyotlar va texnologiyadagi yutuqlardan tortib, iqlim o‘zgarishi va aholi salomatligi kabi dolzarb masalalargacha bo‘lgan keng doiradagi mavzularni qamrab oladi. Ushbu mavzularni soddalashtirilgan, ammo aniq tarzda taqdim etish orqali, ilmiy-ommabop yozuv bilimlarni yanada demokratik qiladi, bu turli xil kelib chiqishi odamlarga ilmiy ma'lumotlarni tushunish, ular bilan shug‘ullanish va potentsial ravishda harakat qilish imkonini beradi. Shunday qilib, bu janr ilmiy savodxonlikni oshirish, ongli qarorlar qabul qilishni rag‘batlantirish va kelajak avlodni ilmiy izlanishga undashda muhim rol o‘ynaydi[1].

Ilmiy ommalashtirish janrining ta'siri va samaradorligini tahlil qilishda bir nechta asosiy tushunchalar paydo bo‘ladi. Ilmiy-ommabop matnlar murakkab g‘oyalarni ochiq va o‘zaro bog‘lash mumkin bo‘lgan holda ilmiy bilimlar bilan jamoatchilikning faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy-ommabop materiallarni o‘qiydiganlar ko‘pincha ilmiy tushunchalarni tushunish va qadrlashning ortishi haqida xabar berishadi, bu janrning ilmiy savodxonlikni rivojlantirish maqsadini qo‘llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, texnik ma'lumotni aniqlikdan mahrum qilmasdan soddalashtirish orqali ilmiy-ommabop matnlar olimlar va jamoatchilik o‘rtasidagi bilim tafovutini bartaraf etishga yordam beradi. Bu aloqa nafaqat ilmiy jarayonlarning sirini ochadi, balki tibbiyot, iqlimshunoslik va texnologiya kabi sohalarda ayniqsa muhim bo‘lgan noto‘g‘ri ma'lumotlarga qarshi kurashda yordam beradi[2].

Ilmiy-ommabop maqolalarni izohli o‘qish darsini samarali uyushtirish uchun mazkur reja bosqichlari muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular bolalar uchun murakkab tushunchalarni sodda qilib yetkazishga yordam beradi. Quyida ushbu rejaga asosan darsni qanday tashkil etish mumkinligi haqida tushuntirish berilgan:

Bolalar tajribasi va bilimini aniqlash – Darsni boshlashdan oldin bolalarning mavzuga oid mavjud bilimlarini aniqlash maqsadida savol-javob yoki taxminiy suhbat uyushtirish lozim. Bu usul orqali bolalar matnga tayyorlanadi va ularning e’tiborini o‘rganilayotgan mavzuga qaratish osonlashadi.

Notanish so‘zlar ustida ishlash – Maqolani yoki uning qismini o‘qigandan so‘ng, matnda uchraydigan yangi va murakkab so‘zlarning ma’nosini tushuntirish lozim. Bu bolalarning matn mazmunini to‘liq tushunishlariga yordam beradi va yangi bilimlarni egallashni osonlashtiradi.

Maqola rejasini tuzish – Maqolaning asosiy qism va g‘oyalarini ajratib, reja tuzish bolalarga matnni tushunishga va uni yodda saqlashga yordam beradi. Bu qadam matnni tahlil qilish va muhim qismlarni anglash uchun zarur.

Suhbat uyushtirish – O‘qilgan matn yuzasidan guruh yoki juftlikda suhbat uyushtirish o‘quvchilarning o‘zaro fikr almashishiga, mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Suhbat orqali o‘z fikrini ifodalash va boshqalarning fikrini tinglash ko‘nikmasi rivojlanadi.

Asosiy mazmunni aniqlash – Matnning eng muhim mazmunini aniqlash va reja qismlarini yoritish bolalarga matndagi asosiy fikrlarni ajratishni o‘rgatadi. Bu ularga tanqidiy tahlil qilish va matnni umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Reja asosida qayta o‘qish – Matnni reja asosida qayta o‘qish orqali bolalar o‘zlarining bilim va tushunchalarini mustahkamlab olishadi, bu ularga matnning asosiy mazmunini yanada chuqurroq o‘zlashtirish imkonini beradi.

Maqolani yaxlit o‘qish va qayta hikoyalashga tayyorlash – Maqolani to‘liq o‘qish va bolalarni qayta hikoyalashga tayyorlash orqali bolalar matnni yaxlit idrok etishga, tushunchalarni mustahkamlashga va o‘z so‘zlari bilan qayta ifodalashga o‘rganadilar.

Reja asosida qayta hikoyalash – Bolalar reja asosida matnni qayta hikoya qilish orqali o‘z fikrlarini mantiqiy izchillikda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu matn mazmunini yanada chuqurroq o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Xulosalash va umumlashtirish – Dars oxirida matn mazmunini umumlashtirish va asosiy fikrlarni qayta ko‘rib chiqish orqali bolalar dars davomida o‘rgangan bilimlarini mustahkamlaydilar va mavzu yuzasidan xulosalar chiqarishga o‘rganadilar[3].

Ushbu reja ilmiy-ommabop maqolalarni izohli o‘qish jarayonini tizimli va samarali qilishga yordam beradi. Bunday yondashuv bolalarga ilmiy tushunchalarni sodda va mantiqiy tarzda anglab olish imkoniyatini yaratadi. Shu tariqa, o‘quvchilar kelgusida gazetalar, jurnallar va ilmiy matnlarni mustaqil o‘qish va tushunishga tayyor bo‘lishadi; ularning nutq madaniyati, mantiqiy tafakkuri hamda ilmiy terminlarni o‘zlashtirish darajasi oshadi[4].

Turli ilmiy-ommabop materiallarni ko‘rib chiqishimiz shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli ilmiy-ommabop matnlarda hikoya qilish texnikasi, o‘xshatishlar va yorqin misollar qo‘llaniladi, bularning barchasi o‘quvchining tushunishi va eslab qolishini yaxshilashga yordam beradi. Misol uchun, o‘zaro bog‘liq metafora yoki kundalik misollardan foydalanish o‘quvchilarga mavhum tushunchalarni tushunishga imkon beradi, hikoya qilish esa an'anaviy ilmiy yozishda ko‘pincha etishmaydigan ishtirok elementini qo‘shadi. Ushbu stilistik elementlar ilmiy ma'lumotni jozibali hikoyalarga aylantiradi, bu esa o‘quvchilarga fanni nafaqat faktlar yig‘indisi sifatida, balki real hayotga mos keladigan dinamik jarayon sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Ilmiy ommalashtirish janri ilmiy jamoatchilik va keng jamoatchilik o‘rtasida muhim ko‘prik bo‘lib xizmat qiladi, murakkab ilmiy tushunchalarni qiziqarli, tushunarli hikoyalarga aylantiradi. Ilmiy ma'lumotni tushunarli va dolzarb qilib, ilmiy-ommabop yozuvlar yanada xabardor va ilmiy savodli jamiyatni rivojlantiradi. Bizning tahlillarimiz shuni ko‘rsatadiki, ommabop fan nafaqat bilimlarni oshiradi, balki sog‘liqni saqlash, texnologiya va ekologik barqarorlik kabi asosiy muammolar atrofida tanqidiy fikrlash va jamoatchilik bilan muloqotni rag‘batlantiradi.

Bundan tashqari, janrning samaradorligi soddalashtirishni aniqlik bilan muvozanatlash, ilmiy yaxlitlikni yo‘qotmasdan ilm-fanni qulay qilish qobiliyatidadir. Ilmiy-ommabop kitobxonlar ilmiy mavzularni muhokama qilishda ishonchga ega bo‘lishadi, bu esa dalillarga asoslangan fikrlashni qadrlaydigan va ongli qarorlar qabul qilishni qo‘llab-quvvatlaydigan jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, bu janrni o‘rganish va takomillashtirish bo‘yicha doimiy

sa'y-harakatlar, ayniqsa, noto‘g‘ri ma'lumotlar keng tarqalgan davrda, ilmiy savodxonlikni oshirishning samarali vositasi bo‘lib qolishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Oxir oqibat, ilmiy ommalashtirish janri nafaqat individual bilimga, balki jamiyatning jamoaviy intellektual mustahkamligiga hissa qo‘shadi. Qiziqish va tushunishni ilhomlantirgan holda, ilmiy-ommabop yozuv odamlarga dunyomizni shakllantirayotgan ilmiy yutuqlar bilan puxta o‘ylash imkoniyatini berishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi[5].

Xulosa qilib aytganda, ilmiy-ommabop janr jamoatchilikning ilmiy savodxonligini oshirish, qiziquvchanlikni uyg‘otish va bilim almashish madaniyatini tarbiyalashda qudratli vosita ekanligini isbotlaydi. Biroq, bu janrdagi yozuvchilar uchun soddalashtirish bilan ilmiy yaxlitlikni muvozanatlashi juda muhim, chunki haddan tashqari soddalashtirish noto‘g‘ri tushunchalarga olib kelishi mumkin. Ommaviy ilm-fanning ilm-fanni jamoatchilik idrokiga va tushunishiga uzoq muddatli ta'siri bo‘yicha keyingi tadqiqotlar ushbu janrdagi yondashuvlarni takomillashtirishga yordam beradi va uning ilmiy ta'lim va muloqot uchun samarali vosita bo‘lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matchonov S. va boshq. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Ishonchli hamkor, 2021. – 695 b.

2. Matchon, S. Adabiy ta’lim va mutolaa madaniyati. – Toshkent: BAYOZ, 2023. – 152 b.

3. Brown, J. (2018). The Art of Popular Science Writing: Making Science Accessible to All. Cambridge University Press.

4. Smith, L., & Johnson, M. (2020). "Promoting Scientific Literacy through Popular Science Texts," Journal of Science Communication, 19(3), 15-29.

5. Wilson, A. (2019). Bridging the Gap: How Popular Science Influences Public Understanding of Science. Oxford University Press.